

Пам'ятка: Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні (оновлено)

Вступ

Міжнародне гуманітарне право (“МГП”), також відоме як “право збройних конфліктів”, є галуззю міжнародного права, що регулює випадки збройних конфліктів. Як країна, що потерпає від збройного конфлікту, Україна повинна докладати зусиль, щоб її дії відповідали міжнародним зобов'язанням за МГП. Щоб оцінити роботу України з імплементации МГП, Global Rights Compliance (“GRC”) провели дослідження національного права держави і підготували у 2016 році Звіт “[Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні](#)”, який було оновлено у 2021 році. У цій “пам'ятці” ми коротко і доступно опишемо передумови, цілі та декілька найважливіших висновків Звіту.

Цілі Звіту (с. 15)¹

У Звіті проаналізовано правову систему України, у результаті чого визначено прогалини у її спроможності забезпечити дотримання МГП та справедливо притягувати до відповідальності тих, хто ймовірно вчинив міжнародні злочини під час конфлікту. Ціль аналізу – допомогти українським урядовцям ефективно імплементувати норми МГП у майбутньому.

Фактичні обставини, що передували конфлікту в Україні (с. 7-15)

З часів Революції Гідності (кінець 2013 р. – початок 2014 р.), під час якої було вбито понад 100 протестувальників та співробітників правоохоронних органів, Україна серйозно потерпає від збройного конфлікту. Наприкінці лютого 2014 року Кримський півострів було окуповано невстановленими озброєними людьми (пізніше Російська Федерація [визнала](#), що це були її військові), які встановили контроль над цією територією, що, у свою чергу, викликало масштабний осуд з боку міжнародної спільноти. Незабаром на сході України розпочалась дестабілізація – у Донецькій та Луганській областях почались сутички між озброєними сепаратистами і правоохоронними органами. У результаті це переросло у затяжний збройний конфлікт, що і доднині триває на переважно статичних лініях зіткнення. Незважаючи на те, що завдяки зусиллям міжнародної спільноти бойові дії на Сході України вдалось мінімізувати, стверджувати про реальне закінчення конфлікту поки зарано.

¹ У **Пам'ятці** вказуються номери відповідних сторінок Звіту.

Що таке міжнародне гуманітарне право? (с. 16-25)

МГП – це велика галузь права, яка встановлює позитивні та негативні зобов'язання для держав і, в деяких випадках, для збройних формувань. Основні принципи МГП є досить однозначними, адже базуються на фундаментальному правилі: особи, які не беруть участі (або припинили брати участь) у воєнних діях, мають бути захищені та, в цілому, до них необхідно ставитися гуманно. Ті ж самі вимоги захищеності поширюються на власність цих осіб і на інші об'єкти, які не є воєнними цілями чи з інших причин користуються правом на захист. Крім цього, МГП забороняє використання будь-яких [засобів та методів ведення війни](#), що є невибірковими чи завдають “надмірних ушкоджень” чи “невиправданих страждань”.

Норми МГП закріплені у різних міжнародних договорах і є обов'язковими для тих держав, що їх ратифікували (процес, коли держава офіційно погоджується на обов'язковість договору).² Чотири Женевські конвенції 1949 р., Додаткові протоколи до них та Гаазька конвенція 1954 р. про захист культурних цінностей є одними з основних договорів у сфері МГП. Міжнародне звичаєве право, виконання якого є обов'язковим для всіх держав (і для збройних груп, якщо це доречно), також є важливою складовою МГП.³

Україна та міжнародне гуманітарне право (с. 42-216)

Україна ратифікувала більшість договорів у сфері МГП, серед яких Чотири Женевські конвенції, усі три Додаткові Протоколи до них та Конвенцію про заборону протипіхотних мін. Однак, деякі важливі договори досі залишаються поза увагою держави: наприклад, Конвенція про касетні боеприпаси чи Договір про торгівлю зброєю.⁴ Важливо, що ратифіковані договори та звичаєві норми у сфері МГП зобов'язують держави не просто утримуватися від певних дій, а й активно працювати, щоб їхні зобов'язання за цими договорами були виконані. До прикладу, деякі договори (зокрема, стаття 47 Першої Женевської конвенції) вимагають, щоб держави активно докладали зусиль до розповсюдження серед військових та цивільних знань про МГП. У залежності від фактичних та юридичних обставин у державі, кожна з них може по-різному виконувати такі позитивні зобов'язання. У цьому Звіті аналізуються підходи України до імплементації своїх зобов'язань за МГП – до прикладу, шляхом прийняття законів, навчання персоналу чи використання та поваги до відмітних емблем для захищених осіб та об'єктів.

Важливим для України позитивним зобов'язанням (розглянуте у Звіті на с. 63-81) є обов'язок розслідувати та притягнути до відповідальності тих, хто вчиняв серйозні порушення МГП під час конфлікту.⁵ Серйозні порушення МГП – «серйозні порушення» Женевських конвенцій або «[воєнні злочини](#)», встановлені міжнародним договором або звичаєвим правом – як і інші міжнародні злочини, є настільки жахливими діяннями, що все міжнародне співтовариство – включно з Україною – зацікавлене у покаранні за їх скоєння.⁶

² Збірку договорів у сфері МГП шукайте у [базі даних МКЧХ](#).

³ Аналогічно, див. [базу даних МКЧХ зі звичасвими нормами МГП](#).

⁴ Повний перелік ратифікованих Україною договорів у сфері МГП можна знайти у Додатках III та IV Звіту.

⁵ До прикладу, [Норма 158](#) у базі даних МКЧХ зі звичасвими нормами МГП.

⁶ Інші міжнародні злочини, серед яких і злочини проти людяності, так само розглядаються у Звіті.

Окремі висновки (узагальнені на с. 5-6)

Автори Звіту доходять до висновку, що станом на зараз Україна вже зробила багато позитивних кроків для імплементації своїх зобов'язань за МГП. Аналіз показує, що держава впроваджує деякі, хоч і не всі, основні вимоги МГП. Це свідчить про прихильність Уряду України слідуванню МГП, але при цьому потрібно зазначити, що певні прогалини та невідповідності в українській системі імплементації МГП все ж існують. Це, серед іншого, стосується:

- Вимоги щодо поширення знань про МГП, сприяння дотриманню таких норм і проведення навчання з питань МГП (с. 49-62);
- Законодавчої бази для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів і серйозних порушень МГП (с. 63-81);
- Основних та судових гарантій, наданих «особам, які перебувають під захистом» (с. 91-103);
- Захисту хворих і поранених комбатантів, військовополонених, цивільного медичного персоналу (с. 114-126; 137-140);
- Заходів для захисту культурних цінностей від передбачуваних наслідків конфлікту (с. 155-160);
- Істотних проблем з імплементацією договорів, пов'язаних із конкретними видами звичайної зброї, зокрема недостатності заборони застосування протипіхотних мін чи регулювання щодо вибухонебезпечних залишків війни (с. 200-207).

У Звіті також оцінюється відповідність кримінального та кримінального процесуального законодавства України Римському статуту МКС. Було виявлено значні прогалини, серед яких відсутність посилань на злочини проти людяності та конкретно визначених воєнних злочинів у Кримінальному кодексі України (с. 208-216).

Поточні події

З моменту публікації цього Звіту, Україна імплементувала деякі з його рекомендацій, серед яких розробка [Закону](#) для ефективної криміналізації воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Актуальну інформацію та матеріали по ситуації в Україні щодо переслідування за вчинення таких злочинів дивіться на веб-сайті проєкту MATRA-Україна: <https://www.asser.nl/MATRA-Ukraine/>.